

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

З поміж загальних засад цивільного законодавства, які визначені у ст. 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] неабияке значення відводиться справедливості. В ній знаходить своє адекватне відображення стан майнових та особистих немайнових відносин, а також прогресивні тенденції їх становлення і розвитку. Вона віддзеркалює природну рівність людей та етичні погляди суспільства на цивільно-правові відносини. Будучи одним із морально-правових феноменів, справедливість набуває юридичного значення через його прояв у нормах права. І хоча цей принцип задекларовано у ст. 3 ЦК України, і законодавець наближає справедливість до дійсності, змістовного визначення справедливості не надає, а відтак залишає це питання відкритим для тлумачення теоретикам права.

Сам термін «справедливість» може мати немало значень. Зокрема, О.В. Басай зазначає, що його можна розкрити через «неупередженість дій та суджень; чесне визнання за будь-ким правоти та гідності; виплату належного на законних і чесних підставах; відповідність людських стосунків, учинків загальноприйнятим моральним і правовим нормам». І далі, продовжуючи свою думку звертає увагу на багатогранність поняття справедливості, оскільки «його досліджують у науці не тільки як соціально-політичне, моральне, правове явище, а й як почуття, оцінку, норму, принцип, ідеал» [2, с. 88].

Слушною видається позиція Чалого Ю.І. у тому, що «узагальнення проявів справедливості, а отже й виведення її понятійного образу, має відбутися через зусилля представників науки, котрі шляхом аналізу досвіду практичного застосування норм права зможуть описати відчуття справедливості в її поліваріативних проявах» [3, с. 88].

У сучасному розумінні принцип справедливості все таки є моральною, філософською категорією, але з позиції цивільного права його можна розглядати виключно як юридичну категорію, оскільки об'єднання різних проявів категорії справедливості може мати наслідком неправильне регулювання цивільно-правових відносин.

В одній із своїх Постанов Верховний Суд зазначає, що «принцип справедливості, добросовісності і розумності є проявом категорій справедливості, добросовісності і розумності як суті права загалом...Загалом зміст цих принципів (справедливості, добросовісності і розумності) полягає в тому, що тексти законів, правочинів та їх застосування суб'єктами цивільних

правовідносин мають бути належними і справедливими та відповідати загально визнаним нормам обороту та нормам закону» [4].

У цивілістичній площині справедливість закладена у самих цивільно-правових нормах та проявляється у рівному правому діапазоні поведінки і у співвідношенні юридичної відповідальності за вчинене правопорушення. У санкціях таких норм передбачено цивільно-правову відповідальність за дії, які відповідно до моральних норм/засад суспільства визнаються неправомірними. З допомогою цього нового обов'язку з цивільно-правової відповідальності взамін невиконаному і реалізується принцип справедливості, через те що виконуються приписи цивільно-правової норми. Таким чином, цивільні правовідносини є своєрідним інститутом справедливості. «Тобто дії учасників цивільних правовідносин мають відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення» [4].

Категорія справедливості у цивільному праві проявляє себе і як принцип цивільного права, і як оціночне поняття, що використовується при здійсненні цивільних прав та виконанні цивільних обов'язків.

Специфікою принципу справедливості є те, що з його допомогою зміст цивільно-правових норм відображає загальний дух цивільного (приватного) права. Закріплюючись у ст. 3 ЦК України у вигляді однієї із засад цивільного законодавства, у подальшому принцип справедливості знаходить свій розвиток і найбільш яскраво проявляється у вимозі дотриманні меж здійснення цивільних прав, визначених ст. 13 ЦК України. Для дотримання означеного принципу у контексті меж здійснення цивільних прав учасникам цивільних відносин необхідно враховувати права інших осіб, що визначені актом цивільного законодавства або договором; зважати на моральні засади суспільства та публічні інтереси; не завдавати шкоди іншій особі, чи не зловживати правом.

Втілена у нормах права, справедливість наголошує на тому, аби закон застосовувався однаково для всіх, нехай і право не завжди може врахувати усіх особливостей суспільних відносин. Справедливість – категорія, яка може бути адекватно зреалізована шляхом правозастосовної діяльності Цілком логічно, коли справедливість закону стає нестерпною, саме суд має захищати справедливість.

Не варто забувати, що справедливість хоча і впливає на право, водночас потребує підкріплення правовою нормою. Саме право є головним засобом реалізації справедливості. Значущість права полягає у тому, що воно виступає засобом закріплення та захисту самої ідеї справедливості. Право і справедливість безперечно є особливо близькими, якщо розглядаються з позиції засобу досягнення компромісу між інтересами сторін.

Принцип справедливості у загальній формі виражений в усіх у засадах цивільного законодавства: рівності учасників цивільних правовідносин; неприпустимості позбавлення права власності; свободи договору; неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя; свободи підприємницької діяльності; судового захисту цивільного права та інтересу. Наслідком визнання та дотримання головних засад цивільного законодавства (як у правотворчості, так і у правозастосуванні) є реалізація принципу

справедливості у цивільному праві. Відповідно порушення (незастосування або неправильне застосування до конкретних цивільно-правових відноси) цих засад тягне за собою недотримання принципу справедливості в цивільному праві.

Особливого значення принцип справедливості набуває у разі, коли його застосовують з позиції аналогії права відповідно до ч. 2 ст. 8 ЦК України. У такому випадку конкретний суб'єкт правозастосування має співвідносити панівні у суспільстві уявлення про справедливість з власними суб'єктивними розуміннями цієї категорії, а відтак здійснити своєрідний синтез об'єктивних і суб'єктивних ціннісних орієнтирів людського життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.04.2023).
2. Басай О.В. Справедливість як фундаментальна категорія цивільного права України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 4 (109). С. 87-98. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13991/1/document_p087-098.pdf (дата звернення: 19.04.2023)
3. Чалий Ю.І. Розуміння цивільного права як справедливості. Проблеми цивільного права та процесу. Харків. 2019. С. 214-216. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2019/pdf/59.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
4. Постанова Верховного Суду від 06 грудня 2019 року. Справа № 910/353/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86503751> (дата звернення: 20.04.2023).

УДК 342.9

Гречанюк Р. В.

*д.ю.н., доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Західноукраїнський національний університет*

ТРАНСФОРМАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Початок повномасштабного військового вторгнення 24 лютого 2022 року поставив перед Україною нові масштабні виклики. Одним із пріоритетних завдань стало трансформація національного законодавства та адаптація функціонування органів державної влади до умов та вимог воєнного стану. Не оминули законодавчі ініціативи діяльності держави у сфері запобігання корупції. Адже ефективна реалізація антикорупційної політики в Україні, що полягає в захисті особи, суспільства та держави від